

Forray R. K., Kozma T. (2023): A cigányság átalakulásának útjai. Egy alföldi kisváros esete. CITY.HU Várostudományi Szemle. 3(2), 93–109.

A cigányság átalakulásának útjai. Egy alföldi kisváros esete

Forray R. Katalin¹ – Kozma Tamás²

Absztrakt

Az Alföld – mint minden földrajzi táj – komplex probléma a társadalomkutatás számára. Komplexitása a demográfiájában is tükröződik. Az Alföld cigányságának sajátosságaira azon információk alapján következtethetünk, melyeket a cigány/roma népesség más csoportjairól tudunk. A kisváros (Mezőtúr), amelynek cigányságáról ez a tanulmány szól, a Közép-Tisza vidékén fekszik. A környező mezővárosokhoz hasonlóan megsínylette a rendszerváltozást: máig keresi a helyét és identitását. A városba az Alföld oláh-cigány/roma népessége az 1870-es években kezdett beköltözni. Amikor az oláh-cigányok a városba érkeztek, a magyarcigányok voltak többségben; most (2023) azonban az oláh-cigányok vannak többen. A magyarcigányok alkotják a városi szegénységet, a helyi „cigánypolitika” célközönségét. Az oláh-cigány csoport önmagát tartja autentikus cigánynak (romának), elhatárolódik a város más cigány csoportjaitól, és elindult a beilleszkedés, a középosztályosodás útján. E folyamat kibontakozása azonban függ attól is, hogy Mezőtúr mikor és hogyan tud kilábalni jelenlegi stagnáló helyzetéből.

Kulcsszavak: Alföld-kutatás, kisváros, cigány/roma nemzetiség, társadalmi átalakulás

Abstract

Like any geographical landscape, the Hungarian Great Plains (Nagy-Alföld) is a complex problem for social research. Its complexity is reflected in its demography. The peculiarities of the Romani population of the region can be deduced from what is known about other groups of the Romani/Gypsy population. The small town (Mezőtúr), whose Romani population is the subject of this study, is located in the central Tisza region. Like other surrounding small towns, it has suffered from the political change of 1989-

¹ emeritus professzor, Pécsi Tudományegyetem, email: forray@helka.iif.hu

² emeritus professzor, Debreceni Egyetem, email: kozmat@helka.iif.hu

90 and is still searching for its economic role and social identity. The ‘Romanian Gypsy’ (Romani) population of the Hungarian Great Plains began to move to the town in the 1870s. At that time, the ‘Hungarian Gypsies’ were in the majority; now (2023) it is quite the opposite. The ‘Hungarian Gypsies’ are the urban poor, the target of the city's ‘Gypsy policy’. The Romanian Gypsies (Romanies) see themselves as the authentic Gypsy, distancing themselves from the Hungarian Gypsies. They are on a path of integration and upward social mobility. However, this development depends on when and how Mezőtúr can recover from its current stagnation.

Keywords: Hungarian Great Plains, urban stagnation, Romani population, social transformation

Bevezetés

Az Alföldön végbement változások – akár politikai beavatkozások, akár spontán átalakulás következményei (pl. vízsabályozás, szikesedés, nomadizálás és letelepülés) – társadalmi, sőt politikai kérdésként is megjelentek (népi mozgalmak, agrárszocialista szervezkedés, kubikus munkák kiterjedése, majd elmúlása, megszűnése). Amikor az Alföldről beszélünk, nemcsak földrajzi képződményt értünk a fogalom alatt, hanem a földrajzi adottságok által megalapozott, azokra épülő gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális viszonyokat is (Csorba 2011).

A mintegy 100 ezer km²-nyi kiterjedésű Alföld olyan része a Kárpát-medencének, amely Magyarország és lakóinak identitása szempontjából is meghatározó. „Az Alföld a magyarság számára egyértelműen a legfontosabb kultúrtáj, identitásunk geográfiai kerete, amit ezer év alatt a leginkább belaktunk, átformáltunk” (Csorba 2011: 149).

Beluszky történeti földrajza ugyan gazdag történeti jellegű (gazdasági, társadalmi és kulturális) adatokban és belőlük levont következtetésekben, azonban igazán sokat a 16–19. századokról mond (Beluszky 2001). Ekkora történeti távlat a társadalomkutatásban nem segít. A 20. század három döntő magyarországi fejleményéhez – az első világháború és Trianon, a második világháború és a szovjet megszállás, valamint az 1989. évi fordulat hatásainak megértéséhez – sokkal inkább a közelmúlt megismerése vezet, különösen a rendszerváltozást követő kutatások. A rendelkezésre álló monográfiák (pl. Forray, Kozma, Molnár 2016; Örsi 2000; Tóth 1980) fő mondanivalója az, hogy az Alföld a rendszerváltozás nagy vesztese, és hogy a nyugati típusú piacgazdasági átalakulás egyértelműen az ország nyugati térségeit, főleg a Nyugat-Dunántúlt részesítette előnyben (Süli-Zakar 2016).

Forray R. Katalin és Kozma Tamás (1999) szerint az Alföld, a maga fejlettebb oktatási hálózatával mintegy képzője és kibocsátója a munkaerőnek, míg az Északnyugat-Dunántúl befogadói szerepet tölt be. Ezt a tendenciát az ún. tanulástérképek is visszaigazolják: jól követhető rajtuk a „tanuló régiók” kibontakozása (Kozma 2015).

A társadalomkutató számára ez a komplexitás leginkább a demográfiai átalakulásokban mutatható ki. Az Alföld egyes tájainak (pl. a Nagykunságnak vagy a Közép-Tiszavidéknek) rendszerváltozás nyomán megfigyelhető stagnálása, vesztesége jól jellemezhető demográfiai hanyatlásukkal. A demográfia azért fontos, mert a figyelmet a népesség változására irányítja: statisztikailag és (pl. néprajzi, közösségfejlesztési, önkormányzati, társadalmi mobilitási vizsgálatokkal) empirikusan is leírja a helyi-regionális közösségi, kulturális és politikai közérzetet (Balázsné 2017; Hegedüs et al. 2010; Mohácsi 2012; Szabó 2011; Szendrei 2011).

Cigány/roma közösségek az Alföldön

Az Alföld cigányságáról keveset tudunk. Másodlagos közlésekből következtethetjük csak ki, hogy voltak és vannak, és hogy melyek a jellegzetességeik. A nomadizáló életmódot folytató cigány csoportok – vándorcigányok, sátoros cigányok, oláhcigányok – számára az Alföld táji adottságai (Csorba 2011) kedvezőek lehetnek.

Arany János (1857) „A bajusz” című versében az „oláhcigányok (tudvalévő, nagy zshiványok)” a faluvégen sátoroznak le. Történetileg tisztázatlanok megjelenésük körülményei (ilyen gyorsan az Alföldön termettek volna?), hiszen a romániai cigány rabszolgaság fölszabadítása 1855–1856-ban történt (Dupcsik 2009; RomNet 2013; Tóth 2006). Elek György (1991) a karcagi cigányságról írva jegyezte meg, hogy a 20. század elején vándorcigányok már csak mutatóban voltak, látványosságként „állították ki” őket a városháza udvarán. Ezekből a mozaikokból arra következtethetünk, hogy az Alföld cigánysága a 19. század második felében eshetett át jelentős életmódbeli változáson, integrálódott a helyi társadalomba. Ez azt jelenti, hogy egyfajta szabályszerűség szerint különült el, de élt együtt mégis az Alföld lakosságával.

Az Alföld – térségi, gazdasági és demográfiai viszonyai miatt – a nomadizálás és letelepedés „olvasztótégléje” lehetett a cigány/roma közösségek számára. Ez az átalakulás nagyjából egy időben ment végbe azzal a gazdasági és társadalmi fordulattal, amelyet a kiegyezés kora jelentett az Alföld történetében (Beluszky 2001). A korábbi szakaszok – a török hódoltságot követő betagozódás a Habsburg Birodalomba (18. század közepe és második fele) – is érintették a cigányságot (az Alföldön élőket is), mivel az ún. felvilágosult abszolutizmus erőszakos eszközökkel is igyekezett betagozni a cigányságot a birodalom civilizáltabb lakosai közé. Így tehát az említett korszak (19. század

második fele) cigányságának átalakulása – legalábbis a közigazgatásban – a korábbi próbálkozásokra és eredményekre épült (Elek 1991).

A nagy változás azonban – a jelek szerint – a 19. század második felében és a 20. század első harmadában mehetett végbe (Nagy 2020). Talán ez a változás az oka annak, hogy az Alföld cigányságáról nem beszélhetünk elkülönült csoportként a cigány/roma társadalmon belül. Tradicionális szervezeteik felbomlóban voltak, akár fel is bomlottak már, nyelvük kihalóban, kultúrájuk elveszőben lehetett (Dupcsik 2009; Forray, Hegedűs 1999; Sárosi 2004). Egyedül a foglalkozásaik voltak azok, amelyeket mind a közigazgatás, mind a fogyasztók igényeltek és méltányoltak (Elek 1991). Ezek révén találhatták meg a helyüket az Alföld társadalmában.

A cigány/roma közösségek hagyományos életterei a Kárpát-medence északkeleti térségeiben alakultak ki, általában a síkságok és a hegyvidékek találkozásánál, az Alföld peremvidékein (Dövényi 2012). Ezekben a térségekben (az észak-magyarországi és az észak-alföldi régióban) a cigányság koncentrációja ma is jelentős. Ebből arra következtethetünk, hogy hagyományos közösségeik az Alföld peremvidékein maradtak fenn és összpontosultak, miközben a térségben a 19. században megindult gazdasági és társadalmi fejlődés nyomán a mobilabb cigány csoportok tovább mentek vagy integrálódni kezdtek (Forray 2022). Ez olvasható le azokról a térképekről is (pl. Bereznay 2018), amelyek a cigány/roma népesség arányát ábrázolják a települések lakosságában. Ezek a térképek nem tükrözik a cigányságon belül ma is meglévő etnikai megosztottságokat. Családi és rokoni hálózatokat például eddig csak monografikus kutatásokban (pl. Csomár 1968; Durst 2022; Forray, Varga 2022; Kovai 2017; Lennert et al. 2014; Örsi 2000; Tóth 2020) sikerült kimutatni. „Monografikus kutatásokon” lényegében néprajzi kutatásokat értünk, bárhogyan nevezzék is őket: kultúrantropológia (amerikai), szociálintropológia (angol), etnográfia, etnológia (francia) vagy néprajz, szociográfia (német). A korai cigánykutatások (pl. Habsburg József, Wlislöck Henrik, Vekerdi József munkái) elsősorban cigány néprajzi és nyelvészeti kutatások voltak. Olyan „cigánypolitika” kapcsolódott hozzájuk, amely a cigányságot az iskolázás révén, kulturális identitásuk megőrzésével kívánta társadalmilag fölemelni (Forray, Kozma 2012).

Pénzes János és munkatársai (2018) négy országos cigány/roma vizsgálat eredményeit összegezték. A kutatásban Magyarország összes településén elemezték a cigány/roma népesség arányát a teljes népességen belül. A 2011. évi népszámlálás szerint 316 ezren vallották magukat cigánynak, romának (KSH 2011): a települési vizsgálatok ugyanakkor 876 ezer főt mutattak ki.

Obádovics Csilla (2022) egy előreszámításában 2011-ben 554 ezer „roma kötődésű” személyből kiindulva 679 ezerre becsüli a számukat 2050-re, miközben mérsékelt

előregedést, illetve a teljes magyarországi népességnél még mindig gyorsabb gyarapodást prognosztizál. Térben változatlanul a kistelepüléseken, hátrányos helyzetű kistérségekben koncentrálódik a roma népesség, ahol létszámuk és arányuk gyorsan emelkedik. Ugyanakkor belső migrációjuk is növekszik, melynek célja elsősorban Budapest, másodsorban az 50 ezer főnél népesebb nagy- és középvárosok. Közel annyian (60–70 százalék) élnek városi rangú településeken, mint amekkora a városiak aránya a teljes népességben. Ezt lehet úgy is értelmezni, mint a cigányság emelkedésének egy mutatóját. A képet azonban kiegészíti a hátrányos helyzetű kistérségekben élő cigányság fokozódó leszakadása a városokban lakóktól (Lennert et al. 2014).

A Közép-Tisza-vidék, a Nagykovácsok egykori „mezővárosai” a nyertesei lehettek a cigányság területi átrendeződésének, ahogy ezt egyes monografikus földolgozások (pl. Lennert et al. 2014; Örsi 2000) is mutatják. Az átalakulás lassú és sokszor alig látható. A cigány nyomornak és kiszolgáltatottságnak az a képe azonban, amelyet a Kádárkorból örököltünk, lassan idejémműlttá válik. S vele együtt a kutatásnak és a cigány- (szociál-, oktatás-, egészség-) politikának az az irányvonala is, mely szerint cigánynak lenni és nyomorban élni ugyanaz.

Egy kisváros cigánysága

Mezőtúr alföldi település a Közép-Tisza vidékén, a Nagykovácsok peremén, Jász-Nagykún-Szolnok megyében. A megye nagyobb települései közé tartozik, járasszékhely (Nagy G., Nagy E. 2016). A várost a Hortobágy-Berettyó csatorna vágja ketté, amely a békésszentandrászi duzzasztó feletti szakaszon torkollik bele a Hármaskörösbe. A Holt-Körösnek számos, összesen több tíz kilométer hosszúságú szakasza (Harcás, Peres, Túrtó) található a település külterületén. Mezőtúr a 46-os számú országos főút köti össze az M4-es gyorsforgalmi úttal és Törökszentmiklóssal, mintegy 120 km-re fekszik Budapest szélétől (Liszt Ferenc Repülőtér). Vasúti összeköttetése rendkívül kedvező: a Budapest-Bukarest nemzetközi vasúti fővonal mentén fekszik, óránkénti összeköttetéssel, naponta három pár nemzetközi IC járattal. Mezőtúr hagyományosan nem tartozik a nagykovács városok közé, de némelyikhez szoros kapcsolatok fűzik: a legerősebb gazdasági és társadalmi szálak Túrkevével alakultak ki. Ugyancsak intenzív a kapcsolódása – személyes kapcsolatok és vállalkozások szintjén – a közeli Gyomaendrődhez, Tiszaföldvárhoz, Öcsödhez, Kunszentmártonhoz és Karcaghoz is (Gombás 1982).

A város százhusz éves helyi újságja (Mezőtúr és Vidéke) szerint a múlt század korai évtizedeiben 27 ezer fő lakott Mezőtúron. A 2022. évi népszámlálás szerint mintegy 16 ezer fő lakja. A lakosságnak ma is számottevő része foglalkozik mezőgazdasággal,

a legjelentősebb agrárvállalkozások az egykori sikeres termelészövetkezetekhez kötődnek (a szomszédos Mezőhéken működő Táncsics Termelészövetkezet országszerte ismert volt). A svájci háttérű vetőmaggyártó multinacionális vállalat, a Syngenta a rendszerváltozás után jelent meg, és vált fontos szereplővé a városban. Megfigyelhető Mezőtúron a gazdasági szerkezetváltás élőlomka-igényes iparágakat – így például a könnyűipart – háttérbe szorító, periférián is jellemző folyamata. Napjainkban a város iparának egyik kiemelkedő vállalkozása az elektronikai iparban érdekelt, német háttérű RAFI (Molnár 2016; Molnár, Mészáros, Nagy 2023).

A városnak – történeti okokból – két főtere is van. A Kossuth tér és környéke a helyi adminisztráció és közintézmények székhelye, jelenlegi formáját az első világháború után nyerte el. Eredetileg itt volt a piactér, amely az 1950-es évek elején alakult át sétatérre, miután a piac – mint gazdasági és társadalmi találkozóhely – megszűnt. Az új piacteret a Szabadság térnél, a 46-os főút mentén alakították ki, amikor a három történelmi városrész – az Alsórész, a Felsőrsz és az Újváros – találkozásánál, az agrártechnikum, illetve az újonnan felépített Ifjúsági lakótelep környezetében szándékoztak modern, szocialista városközpontot kialakítani. (Mezőtúr 1951-ben az első termelészövetkezeti városok egyike lett, támaszkodva az egykori Újváros – a város kubikusok által lakott része – agrárszocialista elköteleződésére.)

A mezőtúriak büszkék a történelmükre. Számontartják, hogy Anjou Lajos (Nagy Lajos király) adományozta nekik a városi rangot 1378-ban (Tokai Z. M. 2003). Ezzel jól megfér Dózsa György emlékezete, valamint az első világháborús emlékmű, amelyet Horthy Miklós személyesen avatott föl az egykori piactéren, az újonnan épült tornyosbástyás városháza előtt. A szovjet emlékmű eltűnt a parkból, de áll ott egy második világháborús emlékmű az összes áldozat nevével. A főtér koronája talán a klasszicista református templom, mely jelenlegi formáját a 19. század második felében nyerte el, de az alapját már a 16. században lerakták. (Van a városban még egy református, egy katolikus és egy evangélikus templom is, valamint egy szép zsinagóga, melyet jelenleg művészeti kiállítóteremnek használnak.) A Fazekas Múzeum emléket állít a helyi fazekasságnak, amely – a vályogvetéssel és téglagyártással együtt – a város környéki agyag előfordulásokra települt. Az agyag mellett az ártézi kutak is Mezőtúr kincsei. Termálkútjai közül jelenleg négy működik: ezekre telepedett a strand- és gyógyfürdő.

A városnak két középiskolája van (Gombás 1997, 2004). A református gimnázium jogelődjét 1530-ban alapították, az állami felsőbb leányiskolát (ma gimnázium és technikum) 1897-ben. Főiskolája – amely a mezőgazdasági technikumból nőtt ki – 2011-ben szűnt meg véglegesen (Bélley et al. 2014; Fehérvári 2016). Postahivatala a két világháború között épült, imponáló Kossuth téri „postapalotában” működik. A banki szolgál-

tatásokat három bank nyújtja (OTP, K&H, és a korábbi Takarékszövetkezetet beolvastó MBH), a lakossági élelmiszer- és iparcikkellátást néhány nemzetközi áruházlánc (Lidl, Penny, Spar), illetve magánvállalkozók boltjai biztosítják. Az 1990-es években két albán pékcsalád is települt a városba, valamint „a kínaiak”, akiken néhány vietnami kereskedőcsaládot kell érteni.

Mezőtúr egyike a Tiszántúl stagnáló mezővárosainak. A helyiek a település elmúlt évtizedekre jellemző válsága miatt a rendszerváltozást okolják, amelynek következtében fokozatosan leépültek a város korábbi erőforrásai, az új, kibontakozó piacgazdaságban pedig egyelőre nem találták meg a helyüket, szerepüket. Mind az okok, mind a következmények a városi közbeszéd egyik, ha nem a legfontosabb témáját jelentik (Süli-Zakar 2016).

A cigánység betelepedése

Mezőtúron ma mintegy 1.000–2.500 fő cigány/roma nemzetiségű lakos él. A már ismertetett önmeghatározási dilemmák miatt nehéz pontos számot mondani (Kiss 2005), az eltérő becslések az intézmények tevékenységén alapulnak. Az oktatási intézmények és a családsegítő szolgálat (Berettyó-Körös Többcélú Társulás Mezőtúri Család- és Gyermekjóléti Központja) szintén sok megfigyelést gyűjtöttek össze (ld. RÉ, PÉ, NF és DA adatközléseit).

A városban kiterjedt helytörténeti-helyismereti föltáró munka folyik, több, imponáló múltra visszatekintő kiadvánnyal (a Mezőtúr és Vidékét 1884-ben, a Mezőtúri Helytörténeti Füzeteket 1976-ban, a Lámpást pedig 2011-ben alapították). Ezekben azonban nem, vagy csak elvétve találunk cigány tárgyú, a helyi cigánysággal foglalkozó írásokat, adatokat. Kivételnek számítanak a népszokásokkal foglalkozó írások, mert azokban a cigánység óhatatlanul előfordul (Kávási 1977; Kissné 2005). A 2000-es években monografikus földolgozás is született a mezőtúri cigányságról (Kiss 2005), míg városban történő megjelenéséről az egyházi anyakönyvek és a temetői síremlékek szolgáltatnak adatokat (Kiss 2005; Kissné 2005).

A cigány közösségek megjelenése a városban a következőképp rekonstruálható (Kiss 2005). Valószínűleg cigányokat takar a „koldus” kifejezés: először a 18. században találkozni a kifejezéssel a református egyházközség anyakönyveiben a foglalkozás bejegyzése mellett; e foglalkozások sokfélék lehettek a muzsikustól a vályogvetőig. Nem világos, hogyan sodródtak a városba az első „koldusok”, valószínűleg Mezőtúr történetének előző viharos évtizedeiben és századaiban. Az azonban érzékelhető, hogy az egyház nyilvántartotta őket.

Egy jobban dokumentált időszakban, a 18. század második felében a török hódoltság után kiépülő állami adminisztráció több „újmagyart”, „újparasztot”, „újlakost” tartott nyilván. Az úriszékek bíraskodásának kiépültével a cigányok a városban elsősorban rendbontóként jelentek meg, akiket korlátozni, büntetni, betiltani kell. A 18. század végétől a 19. század derekáig a cigányok a helyi társadalom peremén helyezkedtek el, de fontos szolgáltatói szerepeket töltöttek be. Elsősorban a kisiparban a céhek mellett (őket kiegészítve hiányzó szakmákkal, illetve velük versengve) tevékenykedtek. A városi oklevéltár szerint a katonaságban részt vett, ott elhalálozottak között is találhatók „újmagyarok” (még az 1848–1849-es szabadságharcban is). Említésre méltó például a Törzsök család felemelkedése: három generáció alatt a rézműves foglalkozástól az anyakönyvvezetői pozícióig jutottak (Kiss 2005).

A jelentős változást az ún. oláh cigányok hozták. A helytörténeti rekonstrukció (Bene 2000; Kiss 2005; Kissné 2005; Varga 1983) szerint az 1870-es években jelentek meg, mégpedig Pest megye felől, ahol akkor már ők is letelepedett életmódot folytattak. A 19. század végétől a cigánysággal történő foglalkozás jórészt az oláh cigányokat jelenti. A korábban letelepült magyarcigányok egyre inkább a peremhelyzetű szegénységet kezdték jelenteni.

Kérdés lehet, hogy milyen hatása volt a rendszerváltásnak a helyi cigányság társadalmi-gazdasági helyzetére. Alapvető, hogy a magyarcigányok többsége – mint az ország több más pontján – kiesett a munkaerőpiacról. Ezzel függ össze, hogy a felnőttek többsége napjainkban is munkanélküli, illetve közmunkát végez, és a legutóbbi években részt vesz azokban a kezdeményezésekben, amelyek során vállalkozók csoportosan szállítják őket munkahelyekre.

Magyarcigányok

A mezőtúri cigányságot családi-nemzetségi tagolódása szerint írjuk le. Különbséget teszünk ún. magyarcigányok és oláh cigányok között, külön említve a magyarcigányok egy jellegzetes csoportját, a muzsikus cigányokat. A magyarcigányok többé-kevésbé integrálódtak a város társadalmába. RJ adatközlőnk szerint: „*A magyar cigány az, aki félig magyar, félig cigány szülőtől származik... Vannak alcsoportjai, például muzsikus cigányok. Tulajdonképpen a magyarországi cigányok többsége romungró, mivel Magyarországon él, [de] már nem beszél cigány nyelveken.*” (idézi Forray, Kozma 2023).

A cigány közösségek Mezőtúron is a város peremterületein telepedtek le (Gombás 1982; Kiss 2005). A cigányság többsége (a magyarcigányok) az Alsórészen (Alsóváros) élt, és innen a rendszerváltozást követően – mások szerint már az 1970-es években – húzódtak Mezőtúr Újváros elnevezésű részére. Más helytörténetekben ez úgy

szerepel, hogy az Újváros szélére telepítették le a városba érkező első oláh cigány családot (vö. Kiss 2005). A magyarcigány letelepedés eredményei az ún. cigánytelepek, amelyeket az Alsóréstén már fölszámoltak, de az Újvárosban még megtalálhatók.

Ma a magyarcigányok alkotják Mezőtúr szegénységét, azokat, akiket a városi intézményrendszerben jellemzően „hátrányos helyzetűeknek” neveznek. Az intézményekben alkalmazottak – pedagógusok, szociális segítők – ezeket a családokat személy szerint is ismerik és számontartják. Ők a városi szociálpolitika első számú céltzottjai.

„Mezőtúron öt óvoda van... Az állami fönntartásúak együttműködnek, az egyháziak elzárkózók (legfőljebb személyes szinten beszélgetnek). Cigány gyerekek csak az önkormányzati óvodákba járnak, az egyháziakba nem veszik föl őket, vagy nem is jelentkeznek. A két egyházban a jelentkezők sorban állnak a fölvetélért, sorrendbe állítják őket, és előnyben részesül az, aki már előzőleg is odajár, vagy akinek esetleg a testvérét, rokonát már tanították. A cigányok általában a sor végére kerülnek, nem veszik föl őket.” (RP adatközlő)

„Szegregáció hivatalosan nincs, a gyakorlatban azonban van. Az egyházi óvodák gyakorlata is egy sajátos forma. Egy másik forma, ha a magyar gyerekeket a szüleik kiveszik a körzeti óvodából, és egy másikba teszik át. Ez olyankor fordul elő, amikor magas a cigány gyerekek aránya valamely óvodában, például a Rákóczi úti. Itt azért a legmagasabb a cigány gyerekek aránya, mert a Rákóczi úti általános iskolában is magas. A szülők szívesebben hordják valamennyi gyereküket abba az óvodába, iskolába, amelyet már megszoktak. Inkább járnak együtt, egy helyre, mint különböző helyekre. Így egész családok együtt mehetnek iskolába, óvodába...” (NF adatközlő)

„Már az óvodás korú gyerekeken is megfigyelhető, hogy a cigány fiúknak nagyobb a presztízszük, mint a kislányoknak. Az óvo néninek viszont nincs, vagy alig van presztízse... Nem az anyát keresik az óvo néniiben, hanem mint „családfőt” nem fogadják el. Ezért sokszor kell határozott hangot használni, több óvónő együtt áll szembe egy-egy gyerekkel, szülővel, családdal...” (PÉ adatközlő)

„Ahol nagyobb arányban járnak cigány/roma gyerekek, ott, sajnos, sokszor van konfliktus, vita, durvulás. A gyerekek csúnyán beszélnek, erőszakoskodnak, szembeszegülnek egymással és az óvónővel. Ahová bekerülnek, tisztasági problémák merülnek föl, gondozatlan az öltözékük, tetvek és atkák is előfordulhatnak. Minél idősebbek, annál nehezebb bálni velük. A 3–4 évesek még kezelhetőbbek, az óvodában az ötévesekkel az igazán nehéz. Különösen, ha az illető család is megjelenik (anya, még inkább az apa vagy idősebb testvér). Ha ők együttműködők, akkor a gyerekekkel is könnyebb bálni. Viselkedésük már előre jelzi iskolai pályafutásukat.” (DA adatközlő)

„A kis- és középső csoportosok még nem különülnek el: cigány és magyar vidáman játszik együtt. A nagycsoportosoknál már észrevehető az elkülönülés. „Nem vagy a barátom” – mondja a cigány a magyarnak, és arra törekszik, hogy a saját fajtájával barátkozzék. A Rákóczi úti óvoda gyerekei közt 70–80 százalék a cigányok aránya. Így a gyerekek fokozatosan szegregálják saját magukat. Ha a magyar gyerekek nem barátkoznak a cigánnyal, akkor a szüleik másik óvodába viszik (szabad intézményválasztás van). Ennek megfelelően viszont a cigány/roma szülők a saját körzeti óvodájukból is inkább abba az intézménybe viszik a gyerekeiket, ahová a rokonok gyerekei járnak.” (RÉ adatközlő)

Az iskolázatlanság jellemzően a magyar cigányok között fordul elő. Ma ez az általános iskola el nem végzését jelenti, a lemorzsolódás a cigány (magyar cigány) közösségben 20-35 százalékos (DE adatközlő). A változások láthatók, érzékelhetők.

„A tipikus „cigány iskola” az úJVárosi volt. Onnan egyre többen mentek át máshová, jellegzetesen a Rákóczi úti iskolába. Az úJVárosi iskola fokozatosan szegregálódott, az oláh cigányok miatt. Valaha nem férték el, ezért irányították máshová őket. Aztán pedig igyekeztek másokat is idejáratni (magyarokat), hogy ne lehessen szegregátumnak nevezni. Most a gyereklétszám is csökken. Jelenleg két évfolyama van csak, nem is látszik, hogy több indulna. Most a Rákóczi úti iskola következik. Arányaikban most ott növekszenek a cigány gyerekek. A Rákóczi útiban annyian vannak, hogy ha nem figyelnek oda, szegregált osztályok alakulnak ki. Háborúság nincs magyar és cigány gyerekek között, de a cigányok elkülönülnek. A saját rokonságukkal tartják továbbra is a kapcsolatot...” (DA adatközlő)

„Az új generációs cigány gyerekek már másként viselkednek, mint, mondjuk, 15 évvel ezelőtt... Elutasítóbbak, kevésbé igénylik a pedagógus segítségnyújtását. Szétmorzsolódik a korábbi hagyományos család is. Kevésbé méltányolják, ha cigányul (lovári) szól hozzájuk, és hivatkozik a tradicionális cigány értékekre... Cigányul is egyre kevésbé tudnak. Sőt, már a szülők sem beszélnek rendszeresen a nyelvet. .. A társadalmi környezet, ezen belül a média fokozatosan „fel-falja” a család és a kortárs csoportok hatásait. A gyerekek önállóbbak és hamarabb szakadnak ki a családból. Gyorsabban kerülnek a média hatása alá. Nem önállóbbak lesznek valójában, hanem kívülről irányítottabbak.” (NF adatközlő)

A magyar cigány közösség szorul rá leginkább az önkormányzat szociális segítségére. Segélyosztás idején a bolti vásárlások és egyéb beszerzések érzékelhetően megruganak (amiben persze nem csak a cigány lakosság játszik szerepet).

[Megélhetésüket] “kereskedelemben és kétekezi munkával biztosítják családjuk részére. Állattenyésztés és állatokkal való kereskedés, piaci árakkal való kereskedés, kétekezi munka, földmunka, építőiparban való tevékenykedés. Vályogvetés, vasút és utak építése, illetve mezőgazdasági munkákban való részvétel... sorolhatnám a részvételüket, mivel a mai társadalomban szinte minden területen megtalálhatóak.” (RJ adatközlő, vö. Forray, Kozma 2023)

A zenészek csoportja a magyar cigányok preferált és különleges helyzetű cigánysága volt egészen a Rákosi-korszak végéig. Gyermekeiket iskoláztatták, többen érettségiztek, némelyek még a felsőoktatásba is eljutottak. Ma, sajnos, nem tudunk olyan családról a városban, amely ebbe a csoportba tartozna (Kissné 2005). Ugyanakkor bővebben írtunk a mezőtúri muzsikás cigányokról egy korábbi munkánkban (Forray, Kozma 2023). Beás cigányokról nagyobb létszámban nem beszélhetünk Mezőtúron. Az a néhány fő, aki mint beás jelent meg, a mai Ifjúsági lakótelep területén telepedett le, és házasság révén hamarosan beolvadt a magyar cigány közösségbe. Identitásukat a többségi cigányság máig vitatja.

Oláh cigányok

Az első oláh cigány család, mint fõntebb írtuk, a 19. század végén jelent meg a városban. Az újvárosi részen telepedett le, ahová a rokonság is követte. A jelenlegi újvárosi cigányság, amely legtöbbet szerepel az önkormányzati intézmények történeteiben (vö. NF, DZS, RÉ adatközlõk), általában oláh cigány. A magyarcigányok telepeitõl eltérõen az oláh cigányok közül a tehetõsebbek a rendszerváltozás óta beljebb húzódtak a város központja felé: az egykor jómódú polgárság házait vették meg és alakították át. Mivel a valaha jellegzetes ló tartásra az 1980-as évektõl a belvárosban már nem nyílt lehetõség, a polgárházakat továbbadták (vagy lemondtak a belvárosi állattartásról). Ezzel a helyváltoztatással az oláh cigányság egy lépéssel közelebb került a városi társadalomba történõ integrálódáshoz. Az elõforduló családi konfliktusok idején és eredményeképpen akár lakótelepi lakásokba is költöztek. Sok helyütt (pl. Miskolc), ahol az önkormányzat – félreismerve az oláh cigány életmódot – lakótelepi lakásokba költöztette õket, a cigányság felélte és tönkretette a lakásokat. Mezõtúron ez nem történt meg. A kisvárosi lakótelep inkább formálta a maga képére az oláh cigányságot.

Eltérõen a fõntebb leírt magyarcigányságtól („cigányok”, hátrányos helyzetûek stb.) az oláh cigányság gondosan õrzi származástudatát és eredettörténeteit.

„A puleshtyi, a mashari, illetve dudumestyi naneshyti leszármazott, de van, aki huszárestyinek tartja magát..., Nagykátáról a naneshtyók..., [a] dudumeshyti nemzetség Medgyesegyházáról, a mashari nemzetsége... Nádudvarról érkeztek.” (Kiss 2005, 8-9, személyes közléssel kiegészítve)

„A mi családunk például Kárpátaljáról (Ukrajna), Románia északi vidékérõl származik. Jöttek az oroszokkal, akik megszállták 1848–1849-ben Magyarországot, és leverték a szabadságharcot... Jöttünk mindenfelõl, Oroszország belsejébõl, akárcsak a magyarok. Állítólag még Indiából és Egyiptomból is...” (RJ adatközlõ, vö. Forray, Kozma 2023)

Az a családi összetartozás, amelyet – a magyarcigányokkal kapcsolatban is – a mezõtúriak gyakran emlegetnek (ld. adatközlõinket), valójában az oláh cigány közösségre jellemzõ. Ez következik korábbi nomadizálásukból, amelynek emlékeit nemzedékeken keresztül õrítették és õrzik a családban. Eredetükrõl és rokonságukról tájékozottabbak, mint nem egy mezõtúri lakos.

„Oláh cigány nevek Mezõtúron: Ajtai, Fehér, Nagy, Kiss, Balogh, Makula (volt egy, de bevándorló volt). Magyarcigány nevek, például Keresztesi stb. A legtöbben a Rafaelek vannak. Nem tudni, rokonságban állnak-e egymással.” (NF adatközlõ)

Az oláh cigány közösség elzárkózása és összetartása többféle külsõségben is megnyilvánul: legfontosabb a nevek tudatosítása és a névválasztás.

„Apósom (nemrég halt meg) Kolozsvárról került ide, magyarcigány volt, feleségül vette anyósomat, egy Ajtai lányt. A magyar cigányokat általában is kiközösítették. Az újbárosi iskolában az [oláhcigány] gyerekek kiközösítették a magyarcigány gyerekeket. Nem verték, de megjegyzéseket tettek rájuk...” (NF adatközlő)

Az elkülönülés és összetartozás másik fontos jele a beszélt nyelv. A „cigány nyelv” különböző dialektusai közül a mezőtúri oláhcigányok a lovári dialektust beszélnek. A dialektusok az oláhcigányok foglalkozási csoportjainak megfelelően változnak, a „lovárinak” nevezett dialektus – egyesek szerint – eredetileg a lóval kereskedő oláhcigányok nyelvjárása volt. Mi amikor „cigány nyelvet” mondunk és írunk, általában a lovári dialektust értjük rajta.

„Az oláhcigányok beszélnek még a régi nyelvet, de ők is különböző helyekről sodródtak ide...” (RJ adatközlő)

Öltözködésben, megjelenésben még az 1950-es években is megkülönböztethetők voltak az oláhcigányok Mezőtúron. Azóta a fiatalok levetkőzték az oláhcigányok magukkal hozott, eredeti viseletét. Amikor azonban fesztiválokon, összejöveteleken vesznek részt (pl. „civil sokadalom” a megyeszékhelyen, nyilvános szereplések), még felöltik a cigány ruhát, különösen a lányok (KA adatközlő).

A város oláhcigánysága körében jellegzetes, munkaerő-szervezéssel, -kölcsonzással, munkaközvetítéssel foglalkozó vállalkozókkal is találkozhatunk. A háttér nem teljesen tiszta és jórészt ismeretlen – de már kiféhéredőben van. 2015-ben nemcsak a környéket, hanem az egész országot bejárta annak a túrkevei cigány munkaerő-kölcsonzó vállalkozásnak az esete, amely milliárdos haszonra tett szert megfelelő adózás nélkül (Nemzeti.net 2015).

RJ adatközlőnknek humán erőforrás területen dolgozó megrendelői vannak (interjúnk idején az egyik éppen fölívta, hosszabban beszélgetett, helyeskedett egy nővel). Hétfőtől-keddől péntekig Győrben dolgozik: ott irodája van, onnan szervezi a munkaerőt. Mindenféle emberrel foglalkozik, tesztet írat velük, és csak azokat alkalmazza, akik átmennek a teszten. Az embereket alapvetően matematikai feladatokkal (összeadással, „zárójeles” és szöveges feladatokkal) szűri, melyeket példákkal is illusztrált. Miért van szükség a tesztekre? Mert akárkit nem vesz föl, és nem ajánl ki: *„rendesen kell öltözködni, viselkedni”*. Milyen munkákra toboroz embereket? Amilyenek éppen adódnak: akár *„csillésnek, betanított munkásnak”*. Állítása szerint ő is együtt dolgozik a munkásokkal (?), másképp nem lehet, nem lenne modell a többiek szemében. Szerinte meg is van a látszata a hozzáállásának: más munkaerő-kölcsonzóknél 40–50% a lemorzsolódás, nála csak 5%. A munkásokat mindig arról a környékről toborozza, ahol a munka van. Beszélgetésünk idején egy török vállalkozásnak dolgozott: állítása szerint *„a török szeret basáskodni”*, de ő nem hagyja. Elmondása alapján nemcsak cigányokat

fogad fel, hanem mindenkit, válogatás nélkül. Nem is lehetne másképp, a megkülönböztetésért őt is, a HR-est is megbüntetnék. De azért ő tudja, ki a cigány...

A városi „tehetséggondozás” nagyjából az oláh cigány háttérű fiatalokat találja meg. A 2019 óta működő „hátrányos helyzetűek” táborát valójában meghívásos alapon szervezik olyanoknak, akik kiemelkednek az általános iskolában, és elégedettek a pedagógusok velük. Példa erre a mezőtúri FICSAK Klub (Fiatal Családosok Alapítvány) működése. Két Rafael lány előadói versenyt nyert Szolnokon, most egyikük Szolnokon tanul tovább művészeti irányban, a másikuk Mezőtúron „gimnázium és szakközépben, a Telekiben”. Nagyon büszkék rájuk. Mindketten zűrös családi háttérrel rendelkeznek, a szülők elváltak, bírósági határozatok alapján hol az anya, hol az apa ügyel a gyerekekre (KA és NY-CZB adatközlők). Az olvasótáboroknak hagyománya van a városban, ezzel is összefügg, hogy mindig találkozhatunk tehetségekkel.

„Ez nem a cigányságtól függ, hanem a tehetséggondozástól és a tehetség korai felfedezésétől. RA (Melinda) fazekasnak tanult, nem tudott elhelyezkedni. Megpróbáltam segíteni, de hiába bizonygattam, mennyire kiváló, megfagyott körülötte mindenhol a léghő... A másik példa BK. Nyolcadikos korában első lett az országos cigány mesemondó versenyben... Sajnos, az oklevele elveszett, a család pedig nem tartotta fontosnak megkeresni és megőrizni...” (NF adatközlő)

A tehetséggondozást Mezőtúron elsősorban az oláh cigány családok gyerekei veszik igénybe akkor is, amikor a „hátrányos helyzetűek” meghívásos alapon szerveződő ingyenes kéthetes napközis táboráról van szó (KA adatközlő). A tábor résztvevői találkoznak olyan „roma influenszerekkel”, akik szerepmoделlek lehetnek a számukra, valamint eljutnak Budapestre, az Országházba. Folyik a roma értelmiség képzése, a cigány/roma középosztály fölemelkedése. Gyanítjuk, bár bizonyítékunk nincs rá, hogy a roma szakkollégiumok résztvevőinek többsége országszerte is – akárcsak Mezőtúron – az oláh cigány háttérű fiatalokból tevődik össze.

„Cigánypolitika”

A helyi „cigánypolitika” a város cigányságát nem nemzetiségként, hanem hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű lakosságként kezeli. A város cigánysága több szempontból is fontos számára. Egyrészt, a konszolidálódó cigány családok segítik az állami-önkormányzati intézmények működését (óvoda, általános iskola). Másrészt, a tradicionálisan szerveződő és szervezett városi cigányság jó eszköz és hivatkozás a különböző támogatási programokba való bekapcsolódáshoz, amelyek révén a város közelebb kerülhet a stagnálásból való kitöréshez. Harmadrészt, a cigányság megnyerése a különböző választások során is fontos.

A cigány/roma nemzetiségű lakosságról szóló létszámbebecslések erősen eltérnek egymástól aszerint, hogy ki milyen célból készíti és használja őket. Nem készült még olyan demográfiai/szociológiai főlvétel, amelynek eredményeként a városi cigányság népességét, foglalkozási struktúráját, társadalmi szerkezetét, iskolázottságát pontosabban le lehetne írni. A cigányság megismerésében egyelőre csak a helytörténeti és etnográfiai kutatások segítenek.

A rendszerváltozás nyomán a városi politikusok megpróbálták egyeztetni a város cigányságával (amelyet akkor még nem a kellő mértékben, csupán személyes tapasztalatok és benyomások révén ismertek). Az egyeztetés azonban kudarcot vallott, mert egyik fél sem volt kellően fölkészült az eltérő nézetek tolerálására (Mezőtúr és Vidéke 1991).

„Azóta a leendő vajdát valójában az önkormányzat (a polgármesteri hivatal) keresi meg és kéri föl informálisan, hogy vállalja a kisebbségi önkormányzati vezető tisztségét. Az előző vajda lemondott még azelőtt, hogy a megbízatása lejárt volna. Most olyan leendő vajdát keresnek, akivel együtt lehet működni, és aki a cigány közösség részéről legalizálja az önkormányzati törekvéseket” (KA adatközlő).

A „cigánypolitika” az önkormányzati háttérintézmények (Roma Közösségi Információs Központ az EU-csatlakozás előkészítésére, Körös-Berettyó Többcélú Kistérségi Társulás) és a hosszabb-rövidebb életű civil szervezetek tevékenysége. E civil szervezetek az önkormányzat „holdudvarát” alkotják, tevékenységük erősen függ az önkormányzat anyagi támogatásaitól, illetve az adminisztrációban közreműködő hivatalnokok társadalmi munkavállalásától. Cigány/roma nemzetiségi önkormányzat hivatalosan működik a városban, de a megkérdezettek szerint nincs valódi jelentősége. Az elmúlt években az oláhcigányság köréből verbuválódtak az önkormányzati vezetők, képviselők, de nem hangsúlyos a szerepük a városfejlesztésben.

Az átalakulás útjai

Mezőtúr esete elgondolkodtat a cigány/roma közösségek átalakulásának lehetséges útjairól. Az egyik utat már ismerjük: ez a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok gazdasági és kulturális emelkedésének útja. Mezőtúron ezt az a „cigánypolitika” segíti, amelyet az önkormányzat, illetve civil holdudvara igyekszik megvalósítani. Általában az iskolai tehetséggondozásra szokás figyelni itt, tehetséggondozáson értve a korai iskola-elhagyás csökkentését, a beiskolázás javítását, a pedagógusok és a cigány/roma közösségek együttműködésének javítását, valamint az iskolán kívüli rendezvényeket (olvasótábor, tehetséggondozó tábor, önismereti táborok és események). Ezek a reménybeli föl-

emelkedés „szoft” eszközei. A „kemény” eszköz azonban a foglalkoztatás, a munkahe-lyek és munkaalkalmak teremtése és elérése, a cigányság bevezetése a munkapiacra. Ebben mind az önkormányzatnak, mind a mezőtúri és a környékbeli gazdasági szerve-zeteknek, vállalkozásoknak még sok tennivalójuk van. (Összegző adatok híján nincs átfogó képünk a cigányság foglalkoztatásáról Mezőtúron.) A másik út az egyéni és kis-közösségi (családi-rokonsági) fölemelkedése, amelyet másutt „középosztályosodásnak” is nevezünk. Mezőtúron ezt az utat leginkább az oláh cigány családok járják. Közülük kerül ki a város roma értelmisége, vállalkozói és cigány tisztviselői (pl. a vajda). Miközben a hagyományait és az identitásukat őrzik (nyelv, származás, kultúra), a ma-gyarokkal való házasodás révén elindultak a társadalmi integráció útján (ami tulajdon-képpen asszimilációt jelent).

E két út eltérése fejeződik ki a magyarcigányok és az oláh cigányok egymástól történő elzárkózásában. A cigány/roma közösséget célzó „cigánypolitika” lehetőségeit és előnyeit az oláh cigány közösséghez tartozók gyorsabban elérik, jobban hasznosítják, és többet pro-fitálnak belőlük. E politika kialakítói és alkalmazói pedig szívesebben dolgoznak olya-nokkal, akik maguk is akarják a célt: a fölemelkedést. Mindez azonban csak addig hatásos és csak akkor igaz, ha tekintetbe vesszük a város jelenét és jövőjét. Mezőtúr jelenleg a helyét keresi, akárcsak a környező alföldi mezővárosok. Ha rátalál az emelkedés útjára, ha ki tud törni a gazdasági és társadalmi stagnálásból, akkor a cigány/roma felemelkedés („középosztályosodás”) is sikeres lehet. A város és a benne élő cigány/roma közösségek jövője összekapcsolódik.

Irodalom

- Arany J. (1857): A bajusz. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/arany-janos-B084/1853-1864-B582/a-bajusz-B6A3/> (Letöltve: 2023. július 14.)
- Balázs né Szabó E. (2017): *Battonya múltja*. Battonya Város Önkormányzata, Battonya
- Béllay F., Dávidházy G., Herbály L., Vári L. (szerk.) (2014): *Volt egyszer egy főiskola Mezőtúron*. Mezőtúri Mérnökök Baráti Köre Egyesület, Mezőtúr
- Bene A. Gy. (2000): *Mezőtúr város története 996-1944*. Magánkiadás, Mezőtúr - Szolnok
- Bereznay A. (2018): *A cigányság történetének atlasza*. Méry Ratio Kiadó, Somorja
- Beluszky P. (2001): *A Nagyalföld történeti földrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs
- Csomár Z. (1968): *Mátészalka*. Mátészalka (kiadó nélkül). https://adt.arcanum.com/en/view/Csalad-Hely_MonografiaVaros_Mateszalka/?query=c%3Fig%C3%A1ny&pg=382&layout=s (Letöltés: 2023. július 14.)
- Csorba P. (2011): Az Alföld tájváltozásának tendenciái. In: Rakonczai J. (szerk.): *Környezeti változások és az Alföld*. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba, 149–158. (A Nagyalföld Alapítvány Kötetei; 7.) http://www.geo.u-szeged.hu/images/kutatas/kiadvanyok_tartalom/Kornyezeti_valtozasok_az_Alfoldon/16-Csorba.pdf (Letöltés: 2023. július 14.)
- Dövényi Z. (szerk.) (2012): *A Kárpát-medence földrajza*. Akadémiai Kiadó, Budapest

- Dupcsik Cs. (2009): *A magyarországi cigánység története 1890–2008*. Osiris Kiadó, Budapest
- Durst J. (2022): A magyarországi alacsony képzettségű romák transznacionális migrációja, periodikus mobilitása: egy etnográfiai kutatás tanulságai Észak-Magyarországról. *Demográfia*, 2–3., 211–233. <https://doi.org/10.21543/Dem.65.2-3.5>
- Elek Gy. (1991): A karcagi cigánység a 18. században. *Jászkunság*, 5., 42–45. https://epa.oszk.hu/03000/03002/00133/pdf/EPA03002_jaszkunsag_199110_3705_042-045.pdf (Letöltés: 2023. július 14.)
- Fehérvári A. (2016): Szakképzés és munkapiac. In: Forray R. K., Kozma T., Molnár E. (szerk.): *Mezőváros új szerepben*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 139–152.
- Forray R. K. (2022): A roma/cigány társadalom átalakulása. *Educatio*®, 1., 48–55. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.1.4>
- Forray R. K., Hegedűs T. A. (1999): *A cigány etnikum újjászületőben*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Forray R. K., Kozma T. (1999): *Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitikai*. Educatio Füzetek. Oktatókutató Intézet, Budapest
- Forray, R. K., Kozma T. (2012): Equal opportunity and national identity: Roma educational policies in Eastern Europe. In: Napier, D. B., Majhanovic S. (eds): *Education, Dominance and Identity*. Sense Publishers, Rotterdam, 65–81.
- Forray R. K., Varga A. (2022): Nyomorból közösség. *Máltai Tanulmányok*, 1., 69–83.
- Forray R. K., Kozma T. (2023): *Cigányok Mezőúron*. Publikálatlan kézirat. https://www.researchgate.net/publication/371492561_Ciganyok_Mezoturon (Letöltés: 2023. Július 24.)
- Forray R. K., Kozma T., Molnár E. (szerk.) (2016): *Mezőváros új szerepben*. Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Gombás I. (1982): *Mezőtúr településföldrajza*. Mezőtúri Helytörténeti Füzetek 3. Mezőtúr Város Önkormányzata, Mezőtúr
- Gombás I. (1997): A mezőtúri Teleki Blanka Gimnázium története. In: *Évkönyv a Teleki Blanka Gimnázium fennállásának 100. évfordulójára*. Teleki Blanka Gimnázium, Mezőtúr, 3–141.
- Gombás I. (2004): *A Mezőtúri Református Gimnázium főgimnáziummá szervezése 1850–1915*. Mezőtúri Öregdiákok Baráti Köre, Mezőtúr
- Hegedűs K., Kovácsné Kaposvári Gy., Pusztai G., Pusztai Zs. (szerk.) (2010): *Peremlétben? Félúton. A Tiszazug néprajzi, történeti, földrajzi kutatása az ezredfordulón*. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok
- Kávási S. (1977): *Túri vásár sátor nélkül*. Mezőtúri Helytörténeti Füzetek 2. Mezőtúr Város Önkormányzata, Mezőtúr
- Kiss A. (2005): *Turake roma! – Mezőtúri oláh cigányok. Társadalomtörténet és nyelvi állapot*. Szakdolgozat, PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs
- Kissné Mikes É. (2005): *Mezőtúri temetkezési szokások*. Mezőtúri Helytörténeti Füzetek 9. Mezőtúr Város Önkormányzata, Mezőtúr
- Kovai C. (2017): *A cigány-magyar különbségtétel és a rokonság*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. http://real.mtak.hu/73635/1/kovai%20cigany-magyar_press.pdf (Letöltés: 2023. október 11.)
- Kozma T. (szerk.) (2015): *Tanuló régiók Magyarországon*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen
- KSH (2011): *Nemzetiségi adatok*. https://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_nemzetiseg (Letöltés: 2023. július 14.)
- Lennert J., Kovács A. D., Farkas J. Zs., Bódi F. (2014): Lakóhelyi szegregáció a dél-alföldi mezővárosokban. *Esély*, 6., 3–19.
- Mezőtúr és Vidéke 1991. május 17. (4. oldal); 1993. október 22. (13. oldal); 2002. március 22. (5. oldal); 2003. március 7. (8. oldal); 2016. július 7. (8. oldal).

- Mezőtúri cigány tanulók olvasótáborai 1985-1987.* Móricz Zsigmond Könyvtár és Közösségi Ház dokumentumtára, Mezőtúr
- Mohácsi L. (2012): *Fejezetek Tiszasai történetéből.* Tiszasai Község Önkormányzata, Tiszasai
- Molnár E. (2016): Gazdasági alapok és népességmegtartó képesség a 21. századi Mezőtúron. In: Forray R. K., Kozma T., Molnár E. (szerk.): *Mezőváros új szerepben.* Új Mandátum Kiadó, Budapest, 97–114.
- Molnár E., Mészáros M., Nagy Cs. (2023): Egy hagyományos iparág átalakulásának humán dimenziói. *Educatio*®, 2., 286–303. <https://doi.org/10.1556/2063.32.2023.2.8>
- Nagy P. (2020): Parasztok, cigányok, proletárok. Az alsó kaszt és a cigány etnicitás történeti értelmezéséhez (19-20. század). *Aetas*, 1., 166–184. <http://real.mtak.hu/118937/> (Letöltés: 2023. október 14.)
- Nagy G., Nagy E. (2016): Mezőtúr az alföldi városhálózatban. In: Forray R. K., Kozma T., Molnár E. (szerk.): *Mezőváros új szerepben.* Új Mandátum Kiadó, Budapest, 73–96.
- Nemzeti.net (2015): Milliárdos károkat okozhatott az államnak a türkevei cigány munkaerő-kölcsönző bünszervezet. *Nemzeti.net*, 2015. augusztus 13. <https://nemzeti.net/milliardos-karokat-okozhattott-az-allamnak-a-turkevei-cigany-munkaero-kolcsonzo-bunszervezet-3328933.html> (Letöltés: 2023. július 25.)
- Obádovics Cs. (2022): A magyarországi “roma kötődésű” népesség előreszámítása 2050-ig. *Demográfia*, 2–3., 279–309. <https://doi.org/10.21543/Dem.65.2-3.7>
- Örsi J. (szerk.) (2000): *Türkeve földje és népe I-III.* Kiadó nélkül, Karcag
- Pénzes J., Tátrai P., Pásztor I. Z. (2018): A roma népesség területi megoszlásának változásai Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika*, 1., 3–26. <https://doi.org/10.15196/TS580101>
- RomNet (2013): *Cigány rabszolgaság, avagy a történelem terhe.* RomNet. https://www.romnet.hu/hirek/2013/02/21/a_cigany_rabszolgasag_avagy_a_tortenelem_terhe (Letöltés: 2023. július 14.)
- Sárosi B. (2004): *A cigányzenekar múltja.* Nap Kiadó, Budapest
- Süli-Zakar I. (2016): Miért maradtak periférián az alföldi mezővárosok? In: Forray R. K., Kozma T., Molnár E. (szerk.): *Mezőváros új szerepben.* Új Mandátum Kiadó, Budapest, 23–36.
- Szabó L. (2011): *Legenda és valóság: Tiszazug.* Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok
- Szendrei E. (2011): *Törésvonalak: A rendszerváltás hatása Türkeve társadalmára.* Türkeve Város Önkormányzata, Türkeve
- Tokai Z. M. (2003): *Mezőtúr története Mohácstól a tizenöt éves háborúig.* Mezőtúri Helytörténeti Füzetek 4. Mezőtúr Város Önkormányzata, Mezőtúr
- Tóth J. (1980): *Mezőberény, a helyét kereső kisváros.* MTA RKK, Békéscsaba
- Tóth P. (2006): *A magyarországi cigányság története a feudalizmus korában.* Bölcsész Konzorcium. https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/romaszovegtar/A_magyar_cigany-sag_tortenete_a_feudalizmus.pdf (Letöltés: 2023. július 14.)
- Tóth N. (2020): *Cigány/roma gyerekek iskolázása Ibrányban* (nem publikált kézirat). [https://www.researchgate.net/publication/371534031_AZ_IBRANYI_ROMA_KOZOSSEG_PEDAGOGIAI_ANTROPOLOGIAI_VIZSGALATA_1_Toht_Norbert_Debreceni_Egyetem#fullTextFileContent](https://www.researchgate.net/publication/371534031_AZ_IBRANYI_ROMA_KOZOSSEG_PEDAGOGIAI_ANTROPOLOGIAI_VIZSGALATA_1>Toth_Norbert_Debreceni_Egyetem#fullTextFileContent) (Letöltés: 2023. július 20.)
- Varga L. (1983): *Túri vásár.* Mezőtúri Helytörténeti Füzetek 5. Mezőtúr Város Önkormányzata, Mezőtúr